

Др Борђе В. Појов, редовни професор
Универзитет у Новом Саду
Правни факултет у Новом Саду
djordje.porov@pf.uns.ac.rs

РАСТ СТРАНИХ ИНВЕСТИЦИЈА У СРБИЈИ – ЗАКОН И ШТА ЈОШ?¹

Сажетак: Стране директне инвестиције могу представљати канал за смањивање заостајања за развијеним земљама у области истраживања, развоја, маркетинских и менаџерских знања. Да би се избегле могуће лоше последице страних инвестиција у Србији је потребно створити такву пословну климу која ће давати подстицаје да резултати научних истраживања реализованих у Србији нађу своју примену у индустрији Србије. По низу параметара које страни инвеститори узимају у обзир приликом одлучивања где, колико, и у шта инвестирати Србија врло лоше стоји у светским размерама. То је оно што се у Србији мора мењати ако се жели раст страних инвестиција. Врло лоше на привредни развој и на привлачење страних инвестиција утиче иселјавање младих високообразованих стручњака које траје већ више од двадесет година. Постојање јаке средње класе је основ стабилности и развоја сваке државе. Пословна клима се мора побољшати. Један од важних корака у том правцу може бити и доношење новог Закона о улагањима. Али Закон сам по себи није довољан.

Кључне речи: стране директне инвестиције, одлив мозгова, средња класа, пословна клима, Закон о улагањима, национални програм.

I

Стране директне инвестиције могу имати различите последице на економски развој земаља пенетрације: како позитивне тако и негативне.

Позитиван ефекат страних инвестиција може представљати чињеница да оне могу постати канал за смањивање заостајања за развијеним земљама

¹ Рад је настао као резултат истраживања у 2015. години на пројекту: "Теоријски и практични проблеми стварања и примене права (ЕУ и Србија)", који се реализује на Правном факултету Универзитета у Новом Саду.

ма у области истраживања и развоја, технологије и менаџерских знања. Али исто тако треба истаћи да стране директне инвестиције ни у ком случају нису обавезна гаранција да ће се ови позитивни ефекти и реализовати у свакој земљи у којој су стране директне инвестиције присутне.²

Могуће лоше последице страних инвестиција могу проистећи из чињенице да је у привреди земље која је претежно заснована на страним инвестицијама по правилу затворен простор за домаће технолошке иновације, као и за примену у пракси резултата домаћих научних истраживања. Када се у некој земљи формира привредна структура зависна од иностранства онда се развојна компонента привреде по правилу реализује у земљама порекла компанија које се појављују као инвеститори или носиоци трансфера технологије³.

Такво окружење почиње полако да се у последњих десетак година ствара и у Србији где се `корпоративни менаџери који воде пословне системе српских фабрика (у страном власништву- примедба Ђ.П.) готово искључиво баве елементарним егзистенцијалним питањима, а своју конкурентску позицију граде кроз редукцију трошкова, посебно у домену радне снаге, пројектујући пословни систем тако да је људски ресурс доминантно усмерен на радно интензивне послове.`⁴

Да би се избегао даљи развој овога модела у Србији потребно је створити такву пословну климу које ће давати подстицаје с једне стране домаћим истраживачима, а с друге стране привредним јединицама без обзира у чијем се власништву налазе да резултати научних истраживања реализованих у Србији нађу своју примену у индустрији Србије⁵.

² О овоме више у: Ђорђе Попов, Ка формулисању стратегије привлачења страних инвестиција, у књизи: Могуће стратегије развоја Србије, САНУ Београд 2014, стр. 284.

³ Види: Ђ. Попов, Транснационалне компаније и међународни економски односи, Савремена администрација, Београд, 1979, стр. 99.

⁴ Петар Петровић, Четврти талас индустријализације: технолошка димензија и будућност коју не можемо да занемаримо, део у књизи: Могуће стратегије развоја Србије, САНУ, Београд, 2014, стр. 206.

⁵ Петар Петровић, с тим у вези разликује констатује потребу развијања три начина трансфера технологије у Србији:

1. Програми за хоризонтални трансфер у стратуму науке- програми научноистраживачке сарадње за трансфер технолошких знања (ЕУ+ регионални ниво и програми за друге удаљене средине развијених привреда, посебно програми за дијаспору која је један од специфичних оквира за ефикасан трансфер технологија).

2. Програми за вертикални трансфер технологије у националном оквиру- програми за трансфер формализованих и неформализованих знања интеракцијом домаће науке и домаће индустрије (прагматизација науке Србије, механизми за биодирекционе процесе, .. посебно програмски пакет: доктори у индустрију.)

3. Програми за хоризонтални трансфер технологије у привредном стратуму- индустријска сарадња у ЕУ оквирима, региона Балкана, националних економија (као нпр. сарад-

II

Нажалост, по низу параметара које страни инвеститори узимају у обзир приликом одлучивања где и колико и у шта инвестирати Србија врло лоше стоји у светским размерама, и то је оно што се у Србији мора мењати ако се жели раст страних инвестиција.

Тако на пример, према налазима Светског економског форума од 148 посматраних земаља, само је једна земља у свету у лошијем положају од Србије када је реч о одливу мозга, што значи да је Србија на другом месту у свету по одливу мозга⁶. То за последицу има да потенцијални страни инвеститори када одлучују о томе у шта инвестирати у Србији тешко да могу доћи до закључка да инвестирају у погоне за које је потребно ангажовање високо образованих и младих запослених.

За разлику од шездесетих и седамдесетих година прошлог века када су из Србије на ``привремени рад`` у иностранство одлазили углавном неквалификовани или радници са нижим степенима квалификованости, од почетка деведесетих година па све до данас, интензиван је одлив управо оних са највишим квалификацијама и са дипломама из оних области које су од виталног значаја за привредни развој неке земље.

Без инжењера и стручњака из области природних наука, требало би да буде јасно сваком доносиоцу одлука, нема могућности за развој сложенијих производних делатности, што сходно томе значи и да ће се потенцијални инострани инвеститори тешко одлучивати за инвестирање у таквој земљи, јер ће се суочити са нестацицом кадрова који су преко потребни за одржавање такве производње⁷.

Резултат овако интензивног одлива мозга који на штету Србије, као што је напоменуто, траје већ две и по деценије је врло неповољна старосна структура запослених, нарочито оних који би могли бити ангажовани на развојним активностима. С тим у вези треба имати у виду да је Европска унија као циљ поставила да 2020. учешће запослених у индустрији са високим образовањем, а старости између 30 и 40 година достигне 40%. У

ња са Италијом кроз програм Фиат аутомобили Србија), затим интеракција са простором ван оквира Европске уније (Руска федерација, Кина, Јапан и САД.)`` Петар Петровић, оп. цит. стр. 207.

⁶ World Economic Forum- The Global Competitiveness Report, 2013, стр. 335.

⁷ Према подацима до којих је дошао Владимир Гречић који се деценијама бави истраживањима о ``одливу мозга`` из Србије у периоду 1991-2012, 153. 705 лица је стекло перманентни резидентни статус у прекоморским земљама (Аустралија, Канада, САД). Види: Владимир Гречић, Дијаспора и развој: улога српских иноватора из дијаспоре у привредном развоју Србије, цит. према: Могуће стратегије развоја Србије, оп. цит. стр. 703.

исто време статистика констатује да је просечна старост запослених у индустрији Србије негде око 55 година⁸.

Тако да имајући у виду напред наведено можда и не чуди што се Србија према индексу глобалне конкурентности Светског економског форума за 2013. налази на 101 месту од 148 посматраних земаља, с тим што се ниједна европска земља на овој листи не налази иза Србије⁹.

Будућност, ако се нешто хитно не предузме када је реч о младим и високообразовани кадрoвима, према истим истраживањима такође не изгледа нарочито ружичасто¹⁰. Тако се на пример констатује да је према квалитету образовног система Србија у периоду 2008- 2013 Србија пала са 62 на 111 место¹¹.

Но, чак и да се квалитет образовања нагло поправи и уподоби светским стандардима квалитета поставља се пред грађане Србије и органе власти озбиљно питање кога ће уопште бити могуће укључити у процес образовања, ако се зна да је у школској 2013/2014. у односу на школску 1995/96. број деце у основним и средњим школама смањен за 215.000¹².

Последњи податак је логична последица катастрофалног пада броја новорођене деце у Србији (у централној Србији и Војводини), што је тренд који траје већ скоро три деценије. Тако је на пример број живорођене деце 1985 износио 101. 938, да би се у 2012. готово преполовио, тј, износио је 67.257¹³. Није ли овај алармантан податак знак за узбуну и позив за хитне мере у области популационе политике?¹⁴

⁸ Петар Петровић, оп. цит. стр. 186.

⁹ Види: World Economic Forum- The Global Competitiveness Report, 2013.

Конкурентска позиција по методологији Светског економског форума се одређује према следећим индикаторима: 1. институције, 2. инфраструктура, 3. макроекономско окружење, 4. здравство и примарно образовање, 5. високо образовање и иновација знања, 6. ефикасност тржишта роба и услуга, 7. ефикасност тржишта рада, 8. развијеност финансијског тржишта, 9. технолошка спремност, 10. величина тржишта, 11. пословни амбијент, и 12. иновативност.

¹⁰ Поставља се такође и питање који део младе популације ће бити када дође у одговарајуће године бити у стању да се укључи у процес високог образовања, ако подаци показују да само 44% деце између 3 и 5 година похађа неки облик предшколског образовања. Цит. према: Млађен Ковачевић, Ограничења и услови за заустављање привредног и друштвеног суноварага Србије, у: Могуће стратегије развоја Србије, оп. цит. стр. 228.

¹¹ World Economic Forum- The Global Competitiveness Report, 2013, стр. 335.

Да ли би они који су толико инсистирали на својој верзији спровођења Декларације из Болоње требало да се замисле над овим подацима који долазе из међународних институција на које се они врло радо позивају, је питање за њих. Питање за државне органе је има ли у светлу ових података елемената било какве одговорности (са именима и презименима) те бројно мале, али у периоду 2004- 2012, изузетно агресивне и од тадашње власти подржаване групе.

¹² Види Млађен Ковачевић, оп. цит. стр. 229.

¹³ Подаци према: Републички завод за статистику, Демографска статистика, Београд, 2012.

¹⁴ Креаторима економске политике у Србији вероватно би користило да се упознају са мерама популационе политике, пре свега заштите мајки, нпр. у Француској и суседној Мађарској.

На другој страни дошло је до велике експанзије броја места за упис на различите облике високог образовања, тако да је на свим облицима и свим нивоима студија у школској 2012/2013. години било 64.000 акредитованих места за упис на прву годину студија, а треба рећи и да је те године на буџет на државним факултетима уписано 26.058 студената.¹⁵

Познато је да економску основу као и основу друштвене стабилности сваке успешне државе чини ``средња класа``¹⁶ под којом се у овом контексту подразумевају стручњаци запослени у привреди и јавним делатностима, који имају могућност за напредовање у струци, с тим да су истовремено у могућности да реализују и за њихов степен стручности одговарајући лични и друштвени стандард. Нажалост, у Србији у последње две деценије као последица с једне стране санкција међународне заједнице, али и изабраних праваца и начина реализације транзиционих процеса средња класа убрзано нестаје.

Социјална структура која се формира у Србији све више се удаљава од оне која је карактеристична за економски успешне земље које за своју друштвену стабилност и економски развој, али и успехе у привлачењу страних инвестиција, дугују управо постојању бројне средње класе чији припадници немају потребе да своје тежње ка професионалном напредовању и одговарајућем животном стандарду задовољавају тако што ће емигрирати у иностранство.

Напротив, земље које су својим мерама створиле услове за раст средње класе делују као магнети за стручњаке и из других земаља чиме се у њима ствара не само неопходна концентрација у погледу броја него и формира конкуренција идеја, струка и талената. Примери таквих земаља су када је реч о Европи, пре свега скандинавске земље, али и Швајцарска, Немачка, Холандија и Велика Британија.

У Србији средња класа као носећи стуб стабилности друштва и носилац економског и сваког другог развоја убрзано нестаје, а у Србији се формира социјална стратификација која уместо на успешне земље Европе све више подсећа на ону у Латинској Америци, а која је као што показује читава библиотека радова из шездесетих и седамдесетих година про-

¹⁵ Према подацима које наводи Иван Ивић, те године је прву годину свих високошколских установа уписало укупно 53.179 студената (државни факултети- 31.573, приватни факултети- 6.770, државне високе школе струковних студија- 12.980, и приватне- 1856. Види: Иван Ивић, *Образовање и развојни проблеми Србије*, у: *Могуће стратегије развоја Србије*, оп. цит. стр. 142. Према истом број факултета у Србији је у периоду 2000/2001.-2011/2012. порастао са 86 на 236.

¹⁶ О значају и улози високообразованих стручњака за функционисање привреде још увек би било корисно прочитати књигу нобеловца Џона Кенета Галбрајта, *Нова индустријска држава*, која је код нас објављена, сада већ далеке 1969.

шлог века аутора који су формулисали теорију ``зависности``¹⁷ за резултат имала ``развој неразвијености``¹⁸, и формирање ``периферног`` капитализма¹⁹.

Тако у Србији на једној страни расте број оних који живе на социјалном минимуму, као што је нпр. више од 1.000.000 пензионера са пензијом која износи испод 200 евра месечно²⁰, али и стотине хиљада запослених у приватном сектору који по економској филозофији која је наметнута од креатора транзиције у Србији треба да се осећају посебно срећнима, ако за свој рад, можда и без уплаћених доприноса, добијају истих 200 евра месечно.

Истовремено се на другој страни формирао малобројан слој транзиционих богаташа који се налазе у самом врху Форбсове листе богатих када је реч о транзиционим земљама средње и источне Европе, са десетинама хиљада хектара земљишта, фабрикама, некретнинама у земљи и иностранству, а који тешко могу доказати одакле има капитал којим су све то купили. Та класа транзиционих добитника не осећа никакву друштвену одговорност. Напротив, према неким подацима из Србије је у периоду 2002-20012. изнето 54 милијарде долара²¹. Социјална структура у којој се паралелно са нестанком средње класе и сваког облика производње бележи не само нестанак села, него и убрзано смањење градова средње величине уз концентрацију практично целе Србије у три града (Београд, Нови Сад, Ниш) све више се удаљава од слике Холандије и Шведске, а све више подсећа на Колумбију, Мексико, Египат²² и њима сличне земље.

¹⁷ На ову тему сам својевремено припремио и уредио Зборник радова који је објављен у часопису ``Трећи програм``. Види: Земље у развоју и неокapитализам, избор и предговор Ђорђе Попов, Трећи програм, Београд, зима 1978, стр. 413- 640.

¹⁸ Бројни су радови Андре Гундер Франка, Хенрике Кардоса, Теотониа дос Сантоса и других који до данашњих дана нису ништа изгубили на својој актуелности. Изградња оваквог модела води до формирања таквог модела развоја који на дуги рок онемогућава истински развој тих земаља, тако да оне деценијама остају у односима зависности према развијеним земљама, не долази до пораста дохотка, нема развоја технологија, сиромаштво се шири, па према томе остају све карактеристике неразвијених земаља.

¹⁹ Видети нпр. Зборник радова: *Peripherer Kapitalismus*, Suhrkamp Verlag, Frankfurt, 1974, избор и предговор: Dieter Senghaas.

²⁰ Друга је ствар што у Србији никада нису урађене социјалне карте, па је сасвим могуће да неки од тих званично сиромашних, имају далеко веће приходе и имовину од оних који су неким од новијих мера присиљене да плаћају различите видове ``солидарних`` пореза, а чине у највећем броју садашње или некадашње припаднике нестајуће средње класе.

²¹ Податке је прикупила за то специјализована фирма: Global Financial Integrity.

²² За земље ``периферног`` капитализма карактеристично је стварање мегаполиса: Каира, Мексико Ситија и сл. са више десетина милиона становника, док се истовремено у нпр. Амстердаму, Ротердаму, Стокхолму, Цириху деценијама скоро уопште не бележи раст броја становника.

III

Када је реч о Србији треба истаћи да је последњих година донет један број мера економске политике при чијој се имплементацији, да ли из незнања или евентуално непостојања најбољих намера оних који су саветовали доносиоце одлука, чини се није водило довољно рачуна о врло озбиљним дугорочним економским последицама које оне могу имати на економску и социјалну стабилност Србије, али и на погоршавање њеног рејтинга као места за озбиљније стране инвестиције, тј. за оне које нуде производње са вишим степеном нивоа технологије, а самим тим омогућавају буџету и пореске и друге приходе који се не могу остварити у погонима где је плата 200 евра.

Дугорочне поруке ``солидарног пореза`` од 25% на плате веће од 100.000 динара, односно у најновије време ``привремено умањење`` пензија, које представља класичан удар на приватну својину, преко 60.000 динара, такође за 25% могу најалост бити катастрофалне по мотивисаност припадника средње класе, тј. стручњака да своје перспективе траже у Србији.

Да ли неко заиста мисли да су стручњаци спремни да им свако мало неко саопштава како представљају велики терет за државу и да због тога да би га олакшали треба да пристану на умањење зарада независно од тога шта раде (лекари, судије, инжењери, професори универзитета, високи официри војске и полиције). Умањење како је креирано погађало је све са платама вишим од 100.000 динара независно од тога да ли су завршили неки од ``менаџмента`` на новим факултетима²³, или су се пак школовали у за опстанак државе битним струкама на факултетима који су светски признати.

Да ли се мислило да су за функционисање државе од истог значаја ``менаџери`` и *pi ar* активисти, као лекари, инжењери и судије? Која то држава може успешно да функционише без доброг здравства, ефикасног судства, високог нивоа безбедности и квалитетног образовања? Да ли министар финансија²⁴ стварно мисли када те мере назива реформама да ће њима поди-

²³ На ``новим`` факултетима уз високе просеке оцена скоро сви студенти завршавају студије за четири године. Такав степен пролазности не бележе ни најбољи факултети развијених земаља. Чему захвалити за такве успехе? Они који познају високо образовање у Србији и дешавања у њему знају одговор.

²⁴ Србија иначе у последњој деценији има министре финансија врло занимљивих биографија претходни је имао 27 година и вероватно му је то било прво радно место, а да није приправничко, док је актуелни службеник (да ли пензионисани?) Светске банке. Да не помињемо ``експерта`` чија је реч дуго година била одлучујућа на подручју економије Србије, а за кога смо тек недавно (23. маја 2015. од Премијера Вучића) коначно чули да је са својом чувеном пенкалом, за коју је рекао да ће је чувати као успомену и за потомке, потписао ``најгори Споразум о стабилизацији и придруживању од свих досада потписаних``. Било би добро да се евалуација мера о којима је реч о овоме раду уради

ћи мотивисаност запослених у тим делатностима и тиме потпомоћи стварању подстицајног пословног окружења? Да ли је министар размишљао о томе да је оно што највише привлачи инострани капитал у Холандију, Швајцарску, Велику Британију, Немачку управо високо квалитетна државна управа?

Да ли се при умањењу пензија водило рачуна о томе коме се то пензије умањују, ко је то ко би могао имати пензију преко 60.000 динара? Нису ли то стручњаци који су је и зарадили, а истовремено и градили земљу²⁵, јер других није ни било? Да ли је то порука младим стручњацима да њихове уплате у пензијски фонд нису сигурне, односно да није битно колико је ко уплаћивао, него је битно шта ће неки будући министар финансија некада проценити да је ``солидарно``, ``много`` или ``високо``?

Да ли је то порука да своје место под сунцем потраже у неким другим земљама, али онда и уплате у пензијске и друге фондове иду у буџете тих земаља? Да ли је министар финансија када је предлагао те мере мислио и о томе да ће, ако дође до још већег одлива оних који би требали да имају веће плате, па да према томе више и уплаћују у пензионе и друге фондове, уплате у те фондове бити смањене, па ће онда бити потребна још већа захватања из буџета?

Каква је то порука када је реч о сигурности приватне својине у држави Србији?²⁶ Откада се то правне норме могу доносити са ретроактивном важношћу²⁷?

Капитал у страним инвестицијама може такође бити у приватној својини. Шта ако страни инвеститори почну после овога да размишљају о сигурности приватне својине у Србији?

што пре и да не чекамо поново 7 година, као са Споразумом о придруживању да би констатовали њихове праве домете.

²⁵ Велика бука у таблоидима се диже око података да се велики део износа потребно за исплату пензија дотира из буџета. Заборавља се при томе да је то случај и у најразвијеним и најстабилнијим земљама развијеног света, али у нашем посебном случају, и то да је у једном више деценија дугом периоду износ уплата у пензијски фонд далеко превазилазио ниво исплата пензија па се вишак користио за инвестиције у најразличитије пре свега инфраструктурне пројекте. Када дижу тензије у јавности чланови ``фискалног савета`` би могли и да се запитају нису ли можда у периоду њиховог школовања управо од уплата оних којима би они сада да смање пензије њима исплаћиване стипендије, плаћани професори који су их учили и лекари који су их лечили, а можда исплаћиван и део плата њихових очева и мајки. О томе како и одакле се исплаћују пензије у развијеним земљама довољно је погледати уџбеник који се користи на Економском факултету у Београду: Џозеф Штиглиц, Економија јавног сектора, изд. Економски факултет, Београд, 2012.

²⁶ Не шаље ли се тиме, свесно или несвесно, младим стручњацима порука да своју будућност на дуги рок покушају да обезбеде у земљама у којима се поштује основни правни принципи заштите приватне својине?

²⁷ Једна од првих лекција на сваком Правном факултету је да није могуће доносити прописе са ретроактивном важношћу.

И на крају крајева пошто се овај рад бави проблематиком иностраних инвестиција, који се тип инвестиција може очекивати у земљи у којој се ствара клима да су припадници средње класе, пре свега стручњаци, у суштини непотребни, и коју млади, припадници средње класе масовно напуштају?

IV

Према ранг листама Светског економског форума позиција Србије је најжалост веома лоша и када је реч о неким основним параметрима који дефинишу квалитет људског капитала. Тако се Србија 2013-2014. на листи од 148 земаља када је реч о расходима предузећа за истраживање и развој налазила на 127 месту, капацитету за иновације на 133, набавци опреме за високих технологија на 123, расположивости инжењера и техничара на 85, итд²⁸.

Да би у некој земљи заиста и дошло до улагања иностраног капитала, у њој, као што је већ истакнуто, треба да постоји повољна инвестициона клима. Повољна пословна клима не може се остварити само прилагођавањем законских решења захтевима потенцијалних страних инвеститора него је потребно да се реализује читав низ других предуслова²⁹.

Табела 1: Позиција Србије према неким индикаторима ``изграђености институција``

	Индикатор	2011-2012. Ранг од 142 земаља	2012-2013. Ранг од 144 земаља	2013-2014. Ранг од 148 земаља
1.	Заштита влас. права	126	130	130
2.	Расипништво у потрошњи	128	129	124
3.	Преобимна држ. регулатива	134	136	142
4.	Ефикасност у решавању спорова	137	138	137
5.	Ефикасност корпоративних одбора	136	141	138
6.	Заштита интереса мањин. акц.	140	143	144

Извор: World Economic Forum извештаји за одређене године.

²⁸ Подаци Светског економског форума за 2013, стр. 335.

²⁹ О овоме детаљније у : Ђ. Попов: Оцена пословне климе и стране инвестиције, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду, 1/2006, стр. 165-182.

За оцену пословне климе од изузетног је значаја поверење у институције одређене земље. Нажалост, када је реч о овом критеријуму Србија заузима на светској лествици врло лоше место, прецизније речено једно од последњих³⁰.

Инвеститори из развијених земаља обично сматрају да у земљи у коју се жели инвестирати постоји повољна пословна клима, ако:

- владају стабилни услови, односно, ако је кретање на овом плану могуће предвиђати са великим степеном извесности³¹.

- влада земље у којој се анализира пословна клима, има позитивне ставове према иностраним инвестицијама.

- постоји повољан спољнотрговински, царински и девизни третман иностраних инвестиција, и ако је омогућен ретрансфер уложених средстава и добити.

- постоји политичка и социјална стабилност.

- ако су извршена претходна улагања која су развила инфраструктуру, укључив нарочито комуникације и енергетику.

- постоји расположива радна снага, поуздана и обучена, као и да је омогућен приступ сировинама и другим домаћим изворима снабдевања.

- постоји разумевање за интересе иностраних инвеститора у погледу постизања пројектоване рентабилности и остваривања разумног профита.

Табела 2: Место Србије 2013. међу 148 посматраних земаља по неким параметрима конкурентности Светског економског форума.

Квалитет путева	119
Квалитет и оспособљеност лука	139
Организовани криминал	127
Етика компанија	127
Заштита власничких права	130
Квантитативни однос буџетског дефицита према БДП	132
Јавни дуг према БДП	114
Интензитет локалне конкуренције	138
Степен монополизације	142
Квалитет обуке запослених	144
Укупно	101

Извор: World Economic Forum- The Global Competitiveness Report, 2013.

³⁰ О критеријумима за ово оцењивање се може дискутовати, о степену објективности такође, међутим то не мења место на листи на којој се нека земља налази. Такође не треба имати илузија о томе да потенцијални страни инвеститори о оваквим листама не воде рачуна.

³¹ О ризицима инвестирања у иностранству види: Ђ. Попов, Процена пословних ризика и стране инвестиције, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду, 2/2006, стр. 313-328.

Имајући у виду напред наведене чињенице о месту Србије када је реч о њеној конкурентности за привлачење страних инвестиција не чуди да је Србија да би привукла стране инвеститоре морала да им да додатне подстицаје како би се они одлучили да инвестирају у Србију.

Ови подстицаји за страна улагања садржани су у Уредби о начину привлачења директних инвестиција³² коју је донела Влада Републике Србије³³, а којом се предвиђа читав низ конкретних посебних подстицајних мера које треба да додатно подстакну инвестиције у Србији³⁴.

Исправно, имајући у виду да ниједан програм привредног опоравка који не доприноси решавању проблема незапослености не може бити оцењен као успешан, Влада Републике Србије у Уредби о начину привлачења директних инвестиција посебне подстицаје предвиђа за инвеститоре чија улагања највише доприносе решавању овог проблема³⁵.

У члану 11. Уредбе су наведени критеријуми за доделу бодова³⁶.

Укупан износ додељених средстава за улагање у велике инвестиционе пројекте не може бити већи од 20% укупне вредности улагања, за улагања преко 100 милиона евра не може бити већи од 17%, а за средње инвестиционе пројекте не може бити већи од 10% укупне вредности улагања.³⁷

Такође је важно истаћи да се чланом 2 Уредбе уводи категорија Улагања од посебног значаја. Код ове категорије улагања предвиђа се и могућност оснивања заједничког привредног друштва које би било у власни-

³² Сл. гласник бр. 20/2012.

³³ Детаљније о овоме у: Ђорђе Попов, Услови за стране инвестиције у Србији, у: Тематском зборнику, Хармонизација српског и мађарског права са правом Европске уније, изд. Правни факултет у Новом Саду, 2013, стр.1-17.

³⁴ Даном ступања на снагу ове Уредбе престаје да важи Уредба о условима и начину привлачења страних директних инвестиција, Сл. гласник бр. 42/11, 46/11, и 84/11.

³⁵ Тако се предвиђа да приликом инвестирања подстицајна средства по новоотвореном радном месту износе:

- 4.000 евра за број бодова од 101 до 120
- 5.000 евра за број бодова од 121 до 140
- 6.000 евра за број бодова од 141 до 160
- 7.000 евра за број бодова од 161 до 170
- 8.000 евра за број бодова од 171 до 180
- 9.000 евра за број бодова од 181 до 190
- 10.000 евра за број бодова од 191 до 200.³⁵

Члан 4. Уредбе.

³⁶ ``Критеријуми за доделу средстава су: 1. референце инвеститора, 2. удео домаћих добављача, 3. одрживост инвестиције/трајност пословања, 4. нове технологије и преносивост знања и вештина на домаће добављаче, 5. ефекти инвестиције на људске ресурсе, 6. обим међународног промета, 7. економски ефекти инвестиционог пројекта, 8. ефекти инвестиције на привредни развој општине, односно региона у које се инвестира....укупан збир свих бодова износи највише 200.`` Члан 11 Уредбе.

³⁷ Члан 5 став 2 Уредбе.

штву страног улагача и Републике Србије³⁸. Такође чланом 35. Уредбе предвиђено је да за инвестиционе пројекте који захтевају улагања у инфраструктуру неопходну за обављање делатности инвеститор има право да поднесе захтев за рефундацију дела, односно целокупног износа уложених средстава у тај тип инфраструктуре.

Да су у Србији услед недовољно добре пословне климе потребни и додајни подстицаји за озбиљне стране инвеститоре показује и чињеница да се за готово сваку значајнију уговорену инвестицију доноси или посебан *lex specialis*, или се за потребе те инвестиције креирају посебни услови половања који по својим последицама у суштини имају исто дејство као и *lex specialis*³⁹.

Нажалост према критеријумима за оцењивање пословне климе за то надлежних међународних организација место Србије у 2015. године се и поред свих напора по неким од мерила још погоршало што показује и следећа табела.

Табела 3: Место Србије у свету 2015. према појединим критеријумима Светске банке за рангирање пословне климе/ међу 189 земаља

Област	Ранг 2015	Ранг 2014.	Промена
Отпочињање бизниса	66	63	↓ -3
Одобравање грађевинске дозволе	186	184	↓ -2
Прикључење на електричну мрежу	84	77	↓ -7
Укњижење власништва	72	48	↓ -24
Добијање кредита	52	45	↓ -7
Заштита мањинских акционара	32	32	Без промене
Плаћање пореза	165	162	↓ -3
Спољна трговина	96	94	↓ -2
Спровођење уговора	96	96	Без промене

Извор: Светска банка 2015.

³⁸ Члан 2. став 7 Уредбе, као и чланови 32, 33 и 34.

³⁹ Нпр. ``Београд на води``, али и ранији случајеви Ер Србије, Фиата, Смедерева, итд.

V

Вероватно имајући све напред наведено у виду Министарство привреде Републике Србије припремило је у априлу 2015. године Нацрт Закона о улагањима чијим би усвајањем требало да се покушају отклонити барем неки од разлога због којих се Србија тако лоше котира на различитим међународним листама конкурентности. Логично је да се од једног закона не може очекивати да отклони све недостатке који оптерећују привредни систем једне земље, али треба исто тако бити и свестан чињенице да је сваки помак у позитивном смеру изузетно значајан.

За овај закон је важно истаћи да се у њему инсистира на ``националном`` третману⁴⁰ иностраних улагача, што значи да је за сва улагања предвиђен исти третман без обзира да ли су улагачи домаћа или инострана правна или физичка лица. То се види већ из његовог наслова, јер се за разлику од сада важећег Закона који носи наслов ``Закон о страним улагањима``, у Нацрту говори о ``Закону о улагањима``. Овај приступ се јасно види већ из члана 1 Нацрта ``Овим законом гарантује се слобода улагања и јамче права страним и домаћим улагачима.....`` (Подв. Ђ.П.).

Принцип националног третмана је иначе карактеристичан за развијене земље које имају ефикасан правни систем и имају развијену праксу односа са страним инвеститорима. Национални третман страних улагања је посебно дефинисан и чланом 14. Нацрта Закона о улагањима:

``Страни улагач у погледу свог улагања ужива једнак положај, права и обавезе, као и домаћи улагач, уколико овим законом није другачије уређено.

Привредно друштво са страним улогом ужива једнак правни положај и послује под једнаким условима као и домаћа привредна друштва без страног улога``.

Нацртом закона су такође предвиђене и неке, када је реч о страним инвестицијама, стандардне мере као нпр. ``Право на трансфер добити и имовине страног улагача`` (чл. 19), ``Бесцарински увоз предмета улога`` (чл. 20).

Новину у односу на ранија решења представља рангирање улагања по значају, на улагања ``локалног``, ``регионалног`` и ``Улагања од посебног

⁴⁰ ``Национални третман`` је такав третман према коме инострани инвеститори неће уживати лошији третман од домаћих инвеститора који су ангажовани у истој врсти пословне активности. На овај начин се желе осигурати да услови конкуренције иностраних и домаћих инвеститора буду исти. Али треба истаћи да ово понекад може бити испод минимума заштите који је предвиђен међународним стандардима о заштити инвестиција. Но, на другој страни ``национални третман`` обезбеђује максимум заштите који је могућ према законима земље домаћина``. Цит. према: Ђорђе Попов, Подстицаји и контрола иностраних инвестиција, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду, бр. 3/2008, стр. 49.

значаја за Републику Србију``, као и ``Утврђивање критеријума за улагања`` (чл. 23 до 26).

Посебно значајно и ново у поређењу са ранијим законским текстовима који су регулисали ову материју представља уношење у текст Нацрта Закона ``Подстицаја за улагања`` (чл. 27 и даље)⁴¹. Наиме, вреди подсетити да су се раније подстицаји када је реч о улагачима из иностранства решавали Уредбама о чему се говори и у овом тексту.

Такође текст Нацрта Закона о улагањима такође када је реч о подстицајима не прави разлику између улагача, по пореклу улагања. Тако се отклања једна од врло значајних примедби потенцијалних домаћих инвеститора да су ранијим уредбама подстицаји и олакшице даване само ако се ради о страном улагању. Оваква решења ове осетљиве материје несумњиво ће представљати подстицај за домаће инвеститоре да одлучније крену у процес инвестирања у Србији, и тиме повољно утичу како на привредни развој и запосленост, тако и на побољшање опште инвестиционе климе.

Ово решење из Нацрта Закона о улагањима представља доказ да су аутори текста покушали да консеквентно спроведу принцип ``националног третмана`` и кроз овај сегмент Нацрта Закона.

Вреди напоменути да се Нацртом Закон предвиђа оснивање Канцеларија за инвестиције на локалном нивоу и нивоима аутономних покрајина што би вероватно требало да представља нашу верзију ``one stop``⁴² аген-

⁴¹ Међутим, када је реч о подстицајима треба бити свестан да њихова примена са собом носи и одређене опасности. Тако нпр. Мухлински пише: ``Ирска је била једна од првих земаља чија је политика према иностраним инвестицијама била пре свега формулисана као политика подстицања. Од 1958. Ирска даје пореске подстицаје за инвестиције у прерађивачку индустрију. Последњих година је стопа пореза на профит 12,5%, но и та ће се стопа за оне компаније које су се регистровале пре 30. јула 1998. почети примењивати тек од 2010, а тренутно износи 10%. Оваква политика је за резултат имала чињеницу да је Ирска од стране мултинационалних компанија коришћена као ``порески рај``. Мултинационалне компаније су структурирале своје операције тако да су или искоришћавале пуне предности нижих пореских стопа у Ирској, или су пак оснивале ``офшор`` холдинг компаније у Ирској које су онда служиле за реинвестирање профита књиговодствено регистрованих у Ирској у иностранство, или су пак користиле технике трансферног одређивања цена као начин да изнесу профит из својих филијала у Ирској. Види: Peter Muchlinski, *Multinational Enterprises & The Law*, Oxford Univ. Press, 2007, стр. 220.

⁴² Светска искуства говоре да се основне мере и технике у привлачењу иностраних директних инвестиција састоје се у одсуству заморних административних процедура за прихватање иностраних инвестиција и генерални изостанак контроле над власништвом као и испитивања перформанси капитала као услова за дозволу инвестирања.

Процедура за добијање дозволе за инвестирање се настоји максимално поједноставити и убрзати између осталог и кроз увођење ``one stop`` агенције за инвестиције. О овој проблематици детаљније у: Ђ. Попов, *Подстицаји и контрола иностраних инвестиција*, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду, бр. 3/2008, стр. 43.

ције за инвестиције, што представља уобичајени начин пословања са улагачима у развијеним земљама.

Креатори Нацрта Закона о улагањима су покушали да одлучивање у највећој могућој мери спусте на локални ниво, што је такође део светске праксе, али чињеница да се поред Канцеларија за инвестиције предвиђа и оснивање Пројектних тимова (чл. 29 и 34 Нацрта) за конкретна улагања показује да су они очито били и свесни могућих кадровских ограничења нарочито у мањим и неразвијеним општинама. Решење са формирањем пројектних тимова ће бити нарочито корисно за мање средине имајући у виду да послови везани за улагања, нарочито страна, представљају један од најзахтевнијих⁴³ изазова за правну и економску струку.

Сматрамо да је важно истаћи и да Нацрт Закона о улагањима предвиђа оснивање Развојне агенције Србије (чл. 38, 39, 40), с тим да је од посебног значаја чињеница да се тој Агенцији поверава вођење јединствене евиденције на нивоу Републике о пословима везаним за улагања која су регулисана Нацртом Закона о улагањима. Тако да ће постојати место где ће се у сваком моменту моћи извршити увид у потребне податке.

Текст је завршен 20. маја 2015.

⁴³ Види нпр.: Петар Ђундић, Легитимна очекивања као елемент поштеност и правичног третмана страног улагања у арбитражној пракси, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду, 2/2014, стр. 335-352.

*Đorđe V. Popov, Ph.D., Full Professor
University of Novi Sad
Faculty of Law Novi Sad*

The Growth of Foreign Investment in Serbia – the Law and what else?

Abstract: *Foreign direct investment may represent a channel for reducing the lag behind the developed countries in the area of research, development, marketing and managerial skills. To avoid possible negative consequences of foreign investments it is necessary to create such a business climate that will provide incentives that research results realized in Serbia is their use in the industry of Serbia. By a series of criteria that foreign investors take into consideration when deciding where, how, and what to invest Serbia has a very bad place. Emigration of highly educated young professionals that has lasted for more than twenty years deteriorates competitive position of Serbia. The middle class is the basis for stability and development for every country. International institutions considered that the business climate in Serbia is basically bad. It must be changed. One of the important steps in this direction could be the adoption of the new law on investments. But the law itself is not sufficient.*

Key words: *foreign direct investment, brain drain, the middle class, business climate, investment law, national treatment.*

Датум пријема рада: 17.06.2015.